

Konceptualni okvir priručnika: ključni pojmovi

Ključni pojmovi u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava – instrumenti za aktivnog građanina

Stavljajući naglasak na pojmove, ova knjiga slijedi klasični didaktički pristup građanskom vastitanju i ostalim područjima obrazovanja. Pojmovi su izvedeni iz teorije, ali oni ne čine sistematski teoretski okvir u nastavi, nego su, zapravo, izabrani jer predstavljaju korisne instrumente za učenika.

Koncepti nude kognitivne strukture koje omogućavaju učenicima da novu informaciju uklope u smisljeni kontekst te da ga lakše zapamte (konstruktivno učenje). Ovo se posebno odnosi na činjenice koje bi učenici inače trebalo da nauče napamet. Pojmovi takođe pomažu kod čitanja novina ili slušanja vijesti, jer svaki problem postaje smislen kad se poveže s pojmom kao što je demokratija, moć, sukob ili odgovornost. Koncepti su, dakle, neophodni za obrazovanje informisanog građanina. Ali oni ne daju samo strukturu kognitivnom učenju; oni su takođe značajni za razvoj vrijednosti i usavršavanje vještina. Te veze su prikazane u svim cjelinama ove knjige, kao što će se detaljnije vidjeti kasnije.

Učenici koji su naučili postavljati pitanja vođeni ključnim konceptima u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava bit će bolje osposobljeni za rad s novim informacijama i novim problemima u budućnosti (cjeloživotno učenje). Učenje koje se zasniva na pojmovima takođe priprema učenike za naprednije učenje na akademskom nivou gdje se mogu susresti s teorijama koje pojmovi donose.

Kako učenici razumiju i koriste ključne koncepte?

Razmišljanje i učenje usko je vezano s povezivanjem konkretnog s apstraktnim. Pojmovi su apstraktni, uopšteni proizvodi analize i zaključivanja. Učenici mogu pojmove shvatiti koristeći dva pristupa, deduktivni ili induktivni. Deduktivni pristup počinje pojmom koji se predstavlja lekcijom ili tekstom, a onda se primjenjuje na nečem konkretnom, na primjer, na problemu ili iskustvu. Induktivni pristup ide u suprotnom smjeru, počinje nečim konkretnim i nastavlja se do apstraktnog. Čitalac će primijetiti da nastavne jedinice u ovoj knjizi uopšteno slijede induktivni način.

Ključni koncepti u ovoj knjizi se, stoga, razvijaju iz konkretnih primjera – često iz priča ili izvještaja o slučajevima. Kada učenici raspravljaju o onome šta primjer predstavlja, oni traže pojam koji može sažeti te uopštene aspekte. Nastavnik odlučuje kada i kako uvesti pojam.

Pojmovi su sredstva razumijevanja koje učenik može primijeniti na novim temama. Što češće koriste pojam bolje će ga razumijeti, te će veze i poveznice (kognitivne strukture) postati sve snažnije. Umjesto da napamet uče izolovane činjenice, učenici mogu vezati nove informacije za okvir razumijevanja koji su već razvili.

Kako se ovaj priručnik može prilagoditi?

Nastavne jedinice opisuju prvi od dva važna koraka učenja, prelazeći od konkretnog prema apstraktnom. Oni nude instrumente i prepuštaju nastavnicima i učenicima odluku o tome kako će ih koristiti. Ovo je drugi korak od apstraktnog natrag prema konkretnom. Ne variraju samo potrebe i interesi učenika – problemi i materijali, institucionalni okvir i obrazovne tradicije takođe variraju od države do države. To je polazište za prilagođavanje ovog priručnika.

Nastavne jedinice u ovoj knjizi nude instrumente koji podržavaju političku pismenost, sticanje vještina i razvijanje stavova. Oni se ne odnose na probleme ni u jednoj određenoj državi u nekom određenom trenutku, ali čitalac će često pronaći predloge za nastavnike ili učenike kako prikupiti materijale koji povezuju nastavne jedinice s kontekstom koji odgovara njihovim državama. Urednici i prevodioci, ali i nastavnici treba da budu svjesni ove praznine koja je ostavljena namjerno. Baš kao što svaka država razvija svoju vlastitu tradiciju demokratije, koja je ukorijenjena u njenu kulturološku tradiciju i razvoj društva, svaka zemlja, takođe, mora razviti svoju odgovarajuću verziju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, dodajući veze sa svojim obrazovnim i školskim sistemom, institucionalnim okvirom svog političkog sistema, političkim problemima i procesima donošenja odluka.

Koji su ključni pojmovi uvršteni u ovaj priručnik?

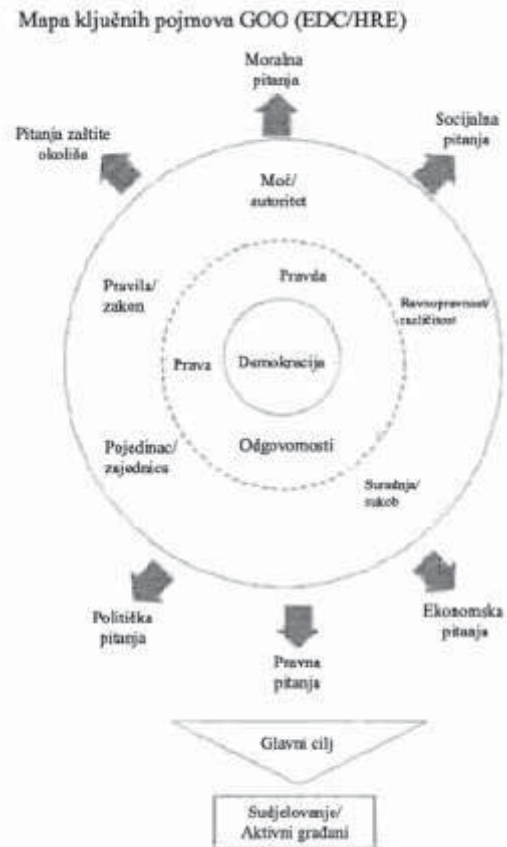
Karta pojmova koja se nalazi ispod, prikazana u vidu koncentričnih krugova, pokazuje koji su osnovni pojmovi uvršteni u ovaj priručnik po nastavnim cjelinama.

Demokratija je središte karte, što ilustruje kako je taj pojam prisutan u svakom kontekstu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Participacija aktivnih građana u demokratskom društvu glavni je cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, a to se pokazuje centralnim položajem ovog pojma.

U sljedećem krugu navedena su tri ključna elementa demokratije: prava, odgovornost i pravda. Oni se odnose na tri međusobno zavisna i važna uslova koja su potrebna za uspjeh demokratije.

Građanima moraju biti zagarantirano uživanje i aktivno korišćenje osnovnih ljudskih prava koja im omogućuju učešće u procesima donošenja odluka – na primjer pravo na glasanje, sloboda izražavanja, sloboda medija, jednakost pred zakonom i pravo glasa većine. Demokratija je natjecateljska – postoji natjecanje interesa, ideja i vrijednosti, a vrijedna roba je rijetka. Međutim, mogućnost uticanja na donošenje odluka, posebno u konkurentnim tržišnim ekonomijama, nejednako je raspoređena, a u društvu postoji nejednaka raspodjela blagostanja i mogućnosti. Političko je pitanje trebaju li se, i do koje mjere, ispravljati rezultati ekonomske i društvene distribucije (socijalna pravda). Građani mogu i treba da koriste pravo zaštite svojih interesa, ali ni jedna zajednica ne može preživjeti ako njeni članovi nijesu spremni da brinu jedni za druge ili za njihove zajedničke interese (odgovornost). Ovaj kratki crtež pokazuje da pojmovi ne stoje zasebno, nego su međusobno povezani što im omogućava da budu izjednačeni, a time i razumljivi.

Drugi pojmovi, složeni u vanjskom krugu, povezani su s ovim središnjim pojmovima i međusobno na mnoge načine.

Strelice koje pokazuju prema vani znače da se svi ovi pojmovi mogu koristiti kad se nosimo s različitim pitanjima – moralnim, socijalnim, ekonomskim, pravnim, političkim i ekološkim.

Osnovni pojmovi i dimenzije učenja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Osnovni pojmovi povezani su kako s temom nastavnih jedinica tako i s tri dimenzije učenja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava koje su već istaknute u uvodu. Tabela koja slijedi pokazuje kako cjeline doprinose učenju o, kroz i za demokratiju i ljudska prava. Tabela također pokazuje kako i zašto su nastavne jedinice raspoređene u četiri naslova koji se odnose na ključne aspekte obrazovanja za demokratiju i ljudska prava:

1. Pojedinac i zajednica;
2. Preuzimanje odgovornosti;
3. Učešće;
4. Moć i autoritet.

Svrstane pod ova četiri naslova, nastavne jedinice formiraju svojevrsan lanac. Prvi dio počinje s pojedincom i tu se naglasak stavlja na društvo – društvena interakcija, stereotipi, različitost i pluralizam, pluralizam i sukob. Drugi dio postavlja pitanje ko treba preuzeti odgovornost u zajednici. U trećem dijelu, sedma nastavna jedinica (Razredne novine) stoji zasebno, jer je ona najbliža djelovanju u zajednici – u ovom slučaju, školskoj zajednici. Konačno, četvrti dio obrađuje zakon, pravni sistem i politiku, na opštem nivou i u kontekstu školskog parlamenta.

Jednaka br.	Naslov	Ključni pojam u učenju za demokratiju i ljudska prava	Učenje o – kroz – za demokratiju i ljudska prava		
			„o“	„kroz“	„za“
Prvi dio: Pojedinaac i zajednica					
1	Stereotipi i predrasude. Šta je identitet? Kako doživljavam druge, kako oni vide mene?	Identitet Pojedinaac i zajednica	Međusobna percepcija Stereotipi Predrasude Individualni i grupni identitet	Drugačija perspektiva	Prepoznavanje i preispitivanje stereotipa i predrasuda
2	Ravnopravnost. Jesi li ti ravnopravniji od mene?	Ravnopravnost, diskriminacija, socijalna pravda	Diskriminacija u društvu Ravnopravnost kao osnovno ljudsko pravo	Prihvatanje različitosti i sličnosti Pogled iz perspektive žrtve diskriminacije	Suprotstavljanje diskriminatornim situacijama Moralno zaključivanje
3	Različitost i pluralizam. Kako živjeti zajedno u miru?	Različitost Pluralizam Demokratija	Pluralizam i njegove granice Jednaka prava i obrazovanje Zaštita ugroženih osoba ili grupa prema poveljama o ljudskim pravima	Tolerancija Naglasak na probleme, a ne na ljude	Demokratska rasprava Istraživačka debata Pregovaranje
4	Sukob. Šta uraditi kada se ne slažemo?	Sukob Mir	Situacija u kojoj svi dobijaju Želje, potrebe, kompromis	Nenasilje	Model rješavanja sukoba u šest faza
Drugi dio: Preuzimanje odgovornosti					
5	Prava, slobode i odgovornosti. Koja su naša prava i kako se štite?	Prava Slobode Odgovornost	Osnovne potrebe Želje Ljudsko dostojanstvo Odgovornosti i zaštita ljudskih prava	Svijest o ličnoj odgovornosti	Identifikovanje i rješavanje povrede ljudskih prava
6	Odgovornost: Koje vrste odgovornosti imamo?	Odgovornost	Pravna, društvena i moralna odgovornost Uloga nevladinih organizacija u građanskom društvu	Moralno rasuđivanje Rješavanje dilema (sukob odgovornosti)	Preuzimanje lične odgovornosti

Jednica br.	Naslov	Ključni pojam u obrazovanju	Učenje o – kroz i za demokratiju i ljudska prava		
			“o”	“kroz”	“za”
Treći dio: Participacija					
7	Razredne novine: Razumijevanje medija kroz proces stvaranja medija	Demokratija Mišljenje javnosti	Vrste štampanih medija Svrha novinskih sekcija	Sloboda informiranja i izražavanja Planiranje Zajedničko donošenje odluka	Preuzimanje lične odgovornosti za projekt
Četvrti dio: Moć i autoritet					
8	Pravila i propisi. Kakva pravila društvu trebaju?	Pravila i propisi Vladavina prava	Svrha zakona Građansko pravo Krivično pravo Zakoni za mlade ljude Kriterijumi dobrih zakona	Prepoznavanje pravičnih zakona	Poštovanje zakona
9	Vlast i politika. Kako bi trebalo upravljati društvom?	Moć i autoritet Demokratija Politika	Oblici vladavine (demokratija, monarhija, diktatura, teokratija, anarhija). Odgovornosti vlasti	Sloboda mišljenja i izražavanja Kritičko mišljenje	Debata

Svrstavanje nastavnih jedinica prema ključnim aspektima daje nastavniku više fleksibilnosti u planiranju nastave. Pitanja koja učenici postave u jednoj nastavnoj jedinici često prethode promjeni gledišta u sljedećoj, što nastavniku dopušta da bolje odgovori na potrebe učenika.

Kako je gore opisano, sve nastavne jedinice u ovom priručniku slijede induktivni pristup. Tabela prikazuje kategorije koje se povezuju s ovim ključnim pojmovima unutar jedinica (učenje o demokratiji i ljudskim pravima). Druga dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, razvoj demokratskih stavova i vrijednosti, direktno je vezana za drugi dio, Preuzimanje odgovornosti. Međutim, postoji vrijednosna dimenzija u svakoj nastavnoj jedinici, kako i pokazuje kolona „Učenje kroz demokratiju i ljudska prava“. Treća dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, učenje o tome kako participirati u zajednici (učenje za demokratiju i ljudska prava) također se javlja u svakoj jedinici, s tim da peta nastavna jedinica najsnažnije naglašava ovu dimenziju.

Nastavni programi uključuju dijelove o konceptualnom učenju. Tu nijesu samo objašnjenja ključnih pojmova, nego se uvode i drugi pojmovi koji su bitni za kontekst lekcije.

Pojmovna slagalica – model konstruktivnog učenja

Pojmovna slagalica javlja se kroz cijelu knjigu poput lajtmotiva. Iznova se javlja na naslovnoj stranici svake cjeline, skupa s dijelom koji se odnosi na ključni pojam te određene cjeline prikazanim u prvom planu. Ovdje je devet slika složeno zajedno tako da čine cjelovitu slagalicu. Ova slika može se tumačiti na razne načine.

Prije svega, tekst u svakoj slici jasno pokazuje na koji je pojam obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ilustrator, Peti Wiskemann, mislio. Zatim, povezujući devet slika, slagalica pokazuje da je devet pojmova povezano na brojne načine i da čine jednu smislenu cjelinu.

Međutim, slagalica ostavlja utisak da je grupa ključnih pojmova u ovoj knjizi potpuna sama za sebe, te da se ni jedan element ne može izostaviti niti dodati. Iz tog ugla može se učiniti da slagalica šalje pogrešnu poruku i sugerira da ni jedan didaktički izbor nije napravljen u pojmovnom okviru ovog priručnika.

Naravno, tih devet pojmova ne čine zatvoreni sistem teorije ili razumijevanja. Štaviše, i izabrani su jer smo smatrali da su posebno važni ili korisni. I drugi bi takođe bili zanimljivi, na primjer novac, moć ili ideologija. Priručnik nudi niz instrumenata, a ne teoriju i otvoren je za prilagođavanje i dodatke.

S druge strane, pokušaj razumijevanja jeste potraga za značenjem, a konstruktivizam proces učenja smatra pokušajem stvaranja značenja. Učenici povezuju nove informacije s onim što već znaju i što su već razumjeli. Slagalice se, stoga, može gledati kao simbol toga kako učenik stvara značenje. Učenici će pokušati da međusobno povežu ključne pojmove obrazovanja za demokratiju i ljudska prava i na taj način stvore vlastitu slagalicu u svojim mislima, s različitim vezama i sami složene elemente. Možda će otkriti praznine i veze koje nedostaju te postavljati pitanja koja idu dalje od cilja nekoliko ključnih pojmova u ovoj knjizi. Njihovi rezultati će varirati, a slagalice će to odražavati pokazujući pojmove drukčijim redoslijedom nego što su prikazani u dijagramu ili tabeli. Učenici mogu praviti i greške dok kreiraju vlastite slagalice i stoga bi trebalo da razmijene svoje rezultate s ostalima u razredu. Ako je potrebno, učenik ili nastavnik bi ih trebalo da ih isprave (dekonstrukcija).

Dok bude koristio ovaj priručnik i pripremao nastavu, nastavnik će steći sliku o tome kako su ovi pojmovi povezani i kako bi ih učenici mogli ili trebali razumjeti.

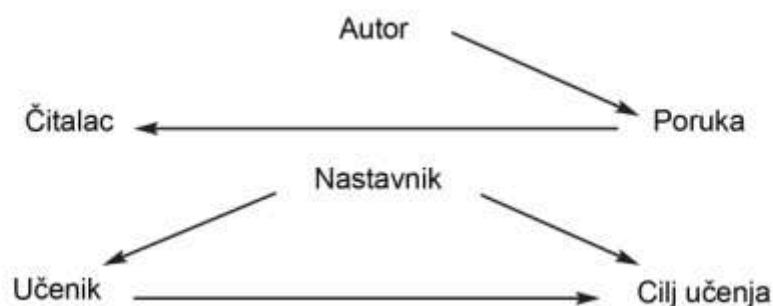
Kao što izreka kaže, slika govori više od hiljadu riječi. Stoga slagalice čitaocu može reći mnogo o ključnim pojmovima u ovoj knjizi, o donošenju didaktičkih izbora i o konstruktivnom učenju.

Slike pomažu aktivnom čitaocu (metaodraz)

Ovo poglavlje bavi se apstraktnom idejom – pojmovima. Autor ima težak zadatak da svoju poruku učini jasnom, a čitalac ima težak zadatak da je shvati. To zajedničko iskustvo autora i čitaoca ima dosta toga zajedničkog sa saradnjom između nastavnika i učenika. Stoga vrijedi da se u ovom poglavlju promišlja o komunikaciji između autora i čitaoca. Radeći to još jednom koristimo induktivni pristup, stavljajući naglasak na konkretno, zajedničko iskustvo kako bismo dobili opšti uvid koji se može primijeniti na druga područja, posebno nastavu i učenje.

Istraživanje je pokazalo da mnogi korisnici knjiga gledaju slike i dijagrame prije nego prouče tekst. Snaga slika leži u njihovoj estetskoj privlačnosti za našu imaginaciju i njihovoj koncentraciji informacija. Njihova loša strana je da se ta informacija prenosi neverbalno. Onaj koji je posmatra može u svojim mislima stvoriti ideju koja je suprotna autorovoj namjeri.

Autor, čitalac i poruka čine trougaonu vezu. U toj strukturi, jedan element uvijek je odsutan iz odnosa druga dva. To znači da autor nema potpunu kontrolu nad porukom koju čitalac stvara u svojoj glavi, baš kao što niti jedan nastavnik ne može odlučiti šta će učenik na kraju zapamtiti ili zaboraviti. Međutim, ako je čitalac zainteresovan i želi saznati je li njegovo shvatanje slike tačno – odgovara li željenoj poruci autora – tada bi autor trebalo da ponudi tekstualni komentar ili objašnjenje slike.

Zanimljivo je uporediti strukturu komunikacije između autora i čitaoca s onom između nastavnika i učenika u modelu didaktičkih pristupa. Tu postoje strukturalne analogije i značajne razlike.

U oba slučaja postoji trougaona struktura komunikacije, što znači da ni jedan element ili igrač ne dominira cjelinom. Autori komuniciraju sa svojim čitaocima putem medija kao što je ovaj priručnik. To je obično jednosmjerna komunikacija. Autor i čitalac se rijeko lično susreću pa autor ne dobija redovnu povratnu informaciju. Autor nema potpunu kontrolu nad porukom koja se stvara u čitaočevom umu.

U razredu nastavnik nema potpunu kontrolu nad procesima učenja koji se dešavaju kod učenika. Međutim, lična veza između učenika i nastavnika omogućava trajnu povratnu informaciju, a ličnost nastavnika predstavlja najsnažniji medij u procesu učenja.

Dok gleda sliku čitalac stvara poruku u svom umu i pretpostavlja šta može da očekuje dok čita tekst koji je autor napisao. Možda će čitalac ustanoviti da se njegovo shvatanje slike potvrđuje ili će možda proći kroz dekonstrukciju nekih elemenata. Slike pomažu stvaranju dijaloga između autora i čitaoca koji se odvija u čitaočevim mislima. Kombinacija slike i teksta podstiče aktivnog čitaoca – i mislioca.

Tumačenje slika ključna je vještina u takozvanom informacijskom društvu i učenici bi trebalo da uvježbaju tu vještinu. Stoga predlažemo da nastavnik podijeli ovu slagalicu s učenicima. Objašnjavanje slike jeste zadatak koji ostaje ili na nastavniku ili na učenicima. Nastavnik bi je mogao upotrijebiti kako bi učenike uveo u nastavni program koji ovaj priručnik nudi, ili možda kao sažetak na kraju školske godine. Učenici bi mogli da izrežu slagalicu u devet dijelova i da je opet spoje prema stvarnom nastavnom programu koji se vremenom oblikovao u njihovim mislima. Kroz razmjenu svojih ličnih kombinacija i veza između dijelova slagalice te pojmova koje oni predstavljaju, učenici će postati svjesniji svog vlastitog načina učenja i razumijevanja. Posmatrajući to iskustvo na nivou konceptualnog učenja, učenici mogu shvatiti da sloboda mišljenja i izražavanja nije preduslov samo za demokratsko odlučivanje, nego i za čitanje i učenje.